

A. VIDUGIRIS

ZIETELOS TARMĖS PRIEVEIKSMIS

Zietelos tarmės prieveiksmis yra didesnio darbo, parašyto 1957–61 m. apie šią tarmę, dalis¹. Nei to darbo medžiaga, išskyrus vieną kitą naują pavyzdį, nei aprašymo būdas šiame straipsnyje iš esmės nekeista. Neliečiamos čia tik dalelytės, kurios anksčiau kartu su prieveiksmniais žodeliais buvo pateiktos prie prieveiksmių. Šias kalbos dalis sujungti autorių buvo paskatinusi neretai panaši jų kilmę, taip pat pasirinktas jų aprašymo pagal kilmę ir darybą metodas, kurio, tiesa, neatsisakyta ir šiame straipsnyje.

REIKŠMĖ

Pagal reikšmę tarmės prieveiksmiai yra labai įvairūs. Kaip ir lk., jų yra keletas nevienodo didumo grupių. Daugiausia yra būdo, mažiau – vietos ir tikslo prieveiksmių. Kadangi Zietelos tarmės prieveiksmiai nuodugniau aprašomi pagal kilmę ir darybą, pagal reikšmę jie plačiau nebenagrinėjami. Nurodysime tik vieną kitą būdingesnį svarbiausiu semantinių grupių pavyzdį:

- a) būdo prieveiksmiai, pvz.: *baltai*, *brangei*, *daūgi(s)*, *dveitė* „dviese“, *graīta*, „greitai“, *gražitkai* „labai gražiai“, *iš naujo*, *kartù*, *kitęp* „kitaip“, *krūpa* (<*kruopą*) „truputį“, *näkiek* „kažkiek“, *pamacitkù* „pamažu“, *pušau(t)*;
- b) vietos prieveiksmiai, pvz.: *artì*, *čà*, *čonaik*, *laušen* (plg. *brus*. ляушá „kairys“), *namì*, *namóp*, *pavidui* „viduj“, *touli* „tolis“, *visuř*, *žemìn*;
- c) laiko prieveiksmiai, pvz.: *an(k)stì*, *dař greta* *dabař*, *kadaik*, reč. *kadà*, *lik k ðlai(k)*, *kuomèt*, *nakèà*, *näkkadaik* „kažkada“, *ne kařta*, *nün*, *nu naik* „šiandien“, *pérnaik*, *vákar*, *vélai*;
- d) priežasties ir tikslo prieveiksmiai (jų užrašyta vos keletas), pvz.: *děle* *kō*, *děle tō*, *koděl*, *näko* „kažko, kažkoděl“, *tolēl*, *tōdrin*, *užtāt*.

Tikslesnė prieveiksmių reikšmė išryškėja kontekste. Kartais tas pats prieveiksmis gali turėti kelias reikšmes, pvz.: *dáiktais jau hāra* „vietomis jau aria“ (vietos prieveiksmis); *dáiktais jú das* „margas“ (būdo prieveiksmis); *krūpa· dáu* „truputį davé“ (būdo prieveiksmis); *aš krūpa· aisù* (laiko prieveiksmis).

KILMĖ IR DARYBA

Pagal kilmę ir darybą tarmės prieveiksmiai yra įvairūs. Daugiausia yra daiktavardinių, būdvardinių ir įvardinių prieveiksmių. Gerokai mažiau skaitvardinių prieveiksmių ir vos vienas kitas iš veiksmažodžio padarytas prieveiksmis. Nemaža ir skolinių.

¹ Iš Zietelos tarmės morfologijos autoriaus skelbta darbų apie daiktavardį (1969: 147–182); apie įvardij (1960: 113–131); apie būdvardį (1974: 277–289); apie veiksmažodį (1961: 219–231; 1973: 199–219), keletas pastabų apie tarmės fonetiką (1959: 195–213).

1. Daiktavardiniai prieveiksmiai

Daiktavardinių prieveiksmių galima skirti tris rūšis: a) suprieveiksmėjusių atskirus daiktavardžių linksnius, t. y. paprastus, nesudurtinius prieveiksmius, b) sudurtinius prieveiksmius, padarytus iš daiktavardžių ir kitų kalbos dalių ir c) prielinksnių konstrukcijas su daiktavardžiais.

1. Suprieveiksmėjusių daiktavardžių linksnių tarmėje yra palyginti nemaža. Dažniausiai pasitaiko vns. galininko, įnagininko, inesyvo², iliatyvo, dgs. įnagininko, rečiau kitų linksnių suprieveiksmėjusių formų, pvz.:

vns. vard. *daūgis drūkos nereika davinėt*; o tāu seserū *daūgis?*, o tu ar daug turi seserū?

vns. kilm. iž itus namūs *daūgo asmökur davinėjom*, „už šiuos namus daug pinigų mokėjom“; *staigōs vējas užāj*, „staiga vējas pakilo, užėjo“;

vns. gal. *kaisnūka palauk*, „truputį palauk“; *dár tu ne kařta atvažūosi*; *krūpa kárves gañau*, „truputį karves ganiau“; *aš krupóka aisù pirkon*, „aš truputėli eisiu į pirkia“. Manoma, kad iš vns. galininko formos atsirado ir *vākar* (Būga 1959: 183; Ulvydas 1959: 82): *vākar jo nebít*, „vakar jo nebuvu“.

Atskirai reikia pakalbėti apie *daūg(i)*, plg. *senū bit daūgi*; *o mūmi dár daūgi dárbo*; *kárvi gānom daūgi*; greta *daūgi maniū bit seserū*, *daūgi asmökur nereika*. Forma su trumpu *i* gali būti daiktavardžio *daūgis* suprieveiksmėjės senasis bevardės giminės vns. vardininkas – galininkas, plg. dar visai be galūnės kartais pasitaikančias formas: *daūg pādegė namū*; *daūge ėlatsilko*.

Vns. įnag. *basamín ēa apšavē*; visi *draugāi³ gānom*; *ānos abī vāiščoj visa kartū*; *nakēča kab ima lót*; *dúona nubēgo pākluōne*;

vns. in. *namiē kā nórī ir lójā*; *ir bōčo nebit namiē*; *ri·tój mán kárves ganít*; *aimà ir mās ri·tój grību⁰sna*, „eikime ir mes rytoj grybauti“. Greta *ri·tój* kartais pasakoma ir *rít*: *rít arīlka geřs kap žaltis*. Manoma, kad senos daiktavardžių vns. in. (Būga 1961: 690; Kazlauskas 1968: 153) formos yra ir *ankstī* (reč. *ansti*), *artī*, *tauli* greta *toli*: *kárves ankstī vārom*; *mán artī, o jūmi touli būs aīt*;

vns. il. *aik tu šali ī, bernužēlis* (l. d.); *drobinētus tañčun vāsim, pākulinus vórin išmēsim*, „drobiniai drabužiaiapsirengusius šokti vesime, pakuliniai – oran (laukan) išmesime“. Žodžių *šalin*, *vórin* kitų linksnių tarmėje neužfiksuoata. Tendenčią prieveiksmęti rodo dar: *usisuko laušēn*, „pasisuko į kairę“; *kālas aiti ti·sēn*, „kelias eina į dešinę“; *viršuň ir apačōn padkeldinēj*, „aukštyn ir žemyn kilnoj“. Laiko iliatyvas, pvz., *nedélon jau nebūsim*; *subatōn atvažāu* gali būti vartojamas pagal atitinkamas slavų konstrukcijas, plg. rus. в недёлю, в субботу;

vns. al. *aimū namōp; ar tu namōp aisi?* Kartais pasakoma ir *namō: o namō ar nevažūosi?*, „o namo ar nevažiuosi?“

dgs. įnag. *o pirmaik visuř bēgōm ir bēgōm* (plg. rus. бегом, brus. бέгма). Linkę prieveiksmėti dar *dáiktais jau hāra*; *dáiktais júodas*, „margas“; *skrīnēmi margā*, „kvadratais, langais marga“;

dgs. in. *basanuōs insistój*, „basnirčia įsistoj“.

Manoma, jog iš daiktavardžio *dabā* yra sudarytas prieveiksmis *dabař* (Fraenkel 1955–1963: 79), iš kurio yra išriedėjės dažnesnis trumpinys *dař*, pvz.: *dabař namie būsu*; *Dainavōj bit lietūvū*, *al dař jau nérā*; *dař geraī visiemi* (plg. dalelytes *dābar*, *dár*, *dárgi*; *anā dābar iš Zietelos netāj*, „ji dar iš Zietelos negrižo“; *aš dár mācītkas buvau*, „aš dar mažas buvau“; *dárgi mu sip niēko nérā*).

2. Sudurtinių prieveiksmių yra įvairių. Kiek dažniau pasitaiko tos rūšies prieveiksmių su pirmuoju įvardiniu, skaitvardiniu, rečiau būdvardiniu ar prieveiksminiu dėmeniu ir antruoju daiktavardiniu (dažniausiai nutrupėjusiui, be galūnės).

Iš darinių, kurių pirmasis dėmuo yra įvardžio galininkas, o antrasis – nutrupėjės daiktavardis, tarmėje užrašyta tik *šañdien bit ānas*; *šañdien atvažāu*. Daugiau

² Tarmėje vartojami keli vietininkai: inesivas – vidaus esamasis, iliatyvas – vidaus eina-masis, adesivas – pašalio esamasis, aliatyvas – pašalio einamasis.

³ Plačiau apie mot. g. vns. įnag. galūnė -ai, -ei žr. autorius straipsnį (1969: 166–7).

yra prieveiksmių, padarytų iš įvardžių vns. įnagininko ir nutrupėjusio daiktavardžio *met* (< *metu*), pvz.: *ani·ku·mèt nebít mûsip kazū „niekuomet neturéjome ožkų“; kîtu met⁴ ir vienas ānas atvažuoja; o kuomèt tu dár atvažuos? tačiai s̄ča bili nēkuo met „,tai jie čia kažkada gyveno“; aš nejédau niekuo met to vijūno; aš maža tūo met buvau; tu mèt viso dūoja; tīmi žmonëmi vis uo met māža.* Kartais prieveiksmis *kuomet* sakomas su kitu prieveiksmiu (dalelyte?), pvz., *kap ku·mèt ir ānas àtait „,kai kada ir jis ateina“.*

Darinių, kurių antrasis démuo yra nutrupėjės daiktavardis *kart* (< *kartus*), pirmajį démenį dažniausiai sudaro kiekino skaitvardžio dgs. galininkas, pvz.: *dæšimkařt gražsnis; Lídón savažinéjau kăttruškařt; pàdegém penkiskařt; triskařt váiščojau Zlítelon.* Tik prieveiksmio *dùkart* (greta *dukařt*) abu démenys yra dviskaitiniai (čia *kart* yra dviskaitos vard. — gal. formos trumpinys). Rečiau pirmuoju démeniu eina būdvardis ir prieveiksmis, pvz.: *daūgi·kařt aš ten buvau; daūgikařt⁵ vežójom jā paz däktori; kiekkärt jūs teñ buvot? Maskvoj nãki i·kkařt buvau „,Maskvoj keletą kartų buvau“.* Pastarųjų formų reikšmė rodo, kad antrasis démuo *-kart* čia yra nutrupėjės dgs. kilmininkas. Iš skaitvardžio ir *-kart* padaryti dariniai dar yra jungiami su įvardiniu prieveiksmiu *tieka*, pvz.: *aš dùkart tiek mātū turū, kap anā; dukařt tīk bit; triskařt tīk bit žmoñū.*

Prieveiksmių su *-kart*, išskyrus darinį *dukart*, dažniausiai kirčiuojami abu démenys.

3. Tarméje neretai pasitaiko ir prieveiksméjančių ar visai suprievéiksméjusių prielinksnių konstrukcijų junginių. Jų pirmasis démuo yra koks nors prielinksnis, o antrasis — daiktavardžio linksnis arba daiktavardinis prieveiksmis.

Daugiausiai su prielinksniu eina daiktavardžio vns. kilmininkas:

an (< *ant*): *an daūgo atvažaval? viskàs an dákto „viskas vietoje“; bük šen an dákto „,bük čia vietoje“; ānas dažnai an kīmo ait „jis dažnai į lauką eina (viduriuoja)“; jī vāro an kīmo; sako an pérdiēnés atvažuōs „sako, netrukus, ateinančiomis dienomis atvažiuos“; an ri·tójaus lañga bùs „rytoj lengva bus“; anà an vālos láido „ji leido laisvai (man pasirinkti)“;*

be : *be gālo brangù visa; be gālo áuga; lietai ir lietai vīsa· pavāsari· be gālo; iš* : *satāmo iš kařto; iš kařto pažinójau.*

Kartais su prielinksniu eina daiktavardžio vns. galininkas, pvz.: *po krūpa·, po krūpa· do ir prirāšēt; rugū po kru·pálka· sējam.*

Sustingusiose prielinksninėse konstrukcijose neretai pasitaiko išlikusių i kamieno vns. naudininko formų ar jų galūnę gavusių kitų daiktavardžių, pvz.: *nūnešē lig truputuki; po pāžasti bilt sniēgo; bústu prig bróli.*

Su prielinksniu *sa* kartais suprievéiksméja daiktavardžio *ti·sà* vns. įnagininkas, pvz.: *sa ti·sái aš tāu sakaū „,iš tiesų aš tau sakau“; sa ti·sái ānas tap padārē „,iš tiesų jis taip padarē“.*

Daiktavardinių prieveiksmių su prielinksniais užrašyta nedaug, pvz.: *iš arti gerāst regēt, iš touli — kap tumōnas „,iš arti geriau matyti, iš toli — kaip migla, rūkas“; žviltelk iš toulaūst „,žvilgtelék iš toliau“.*

4. Greta prielinksnių konstrukcijų junginių, kurių abu démenys yra atskiri, nesuaugę, tarméje pasitaiko formų su suaugusiais démenimis, pvz.: *aš sēdu papir kōj; āni·s bústa pavidùj vesēs „,jie gyvena vidurye sodžiaus“; lachõna· stātom pavidùj „,dubenį statom viduryje (stalo)“; pavidurū vesēs bùvo „,vidury sodžiaus gyveno“ pâhara paviršu į „,suaria paviršiumi“.* Iš šių formų atrodo, kad prielinksnis (šiuo atveju priešdėlis) *pa* (< *po*) prie atitinkamų linksnių čia yra pridėtas nesenai, plg. pasakymą *tik iš po viřšo šlāpas „,tik iš paviršiaus šlapias“.* Šiuos prieveiksmius laikyti atsiradusiais iš priešdėlinių daiktavardžių vargu ar galima, nes antrasis démuo, t. y. daiktavardis, yra nepakitusio kamieno. Be to, tarméje, rodos, nevarojami kiti tų formų linksniai.

⁴ Suvienbalsėjės nekirčiuotas u(< *uo*) tarméje neretai pasitaiko sutrumpėjės.

⁵ Trumpasis i šioje formoje gali būti dėl bevardės gim. vns. vard. ir gal. *daugi*.

Prieveiksmių kartais gali pasitaikyti ir su antrine galūne, pvz.: *užporí·tu varí·sim pāku* „,poryt ginsim galvijus“. Galūnė -*u* čia gali būti pridėta pagal kitas vns. įnag. formas (plg. rítu, vākaru), nes dažniau sakoma: *užporít aisu Narčiū·snad*; *išporít mán kárves ganút*; *ušpovākar aijo lietús* „,užvakar lijo lietus“. Manoma, kad iš a kamieno priešdėlinio daiktavardžio pāsakas pagal u-kamienes vns. in. ir įnag. formas yra atsiradę prieveiksmiai *paskui*, reč. *paskum* (Ulydas 1957 : 122), pvz.: *pirma apravék*, *paskui apvarísi* „,pirma apravék, paskui apkaupsi“; *paláuk*, *pasku m nūneši*.

Suprievieiksmėjės daiktavardžio pusė dviskaitos vietininkas *pušáu(t)* (Endzelynas 1957 : 207) dažniausiai yra su slavišku prielinksniu *na*, pvz.: *linú·sna vīlnai padauzdinéja na pušáu* „,lininius metmenis per pusę vilna ataudžia“; *razgūrino ži·da napušáu t* „,perlaužė žiedą pusiau“, reč. *pušáu dienōs atvažū·s* „,vidurdieni atvažiuos“.

2. Būdvardiniai prieveiksmiai

Tarmės būdvardiniai prieveiksmiai yra įvairios darybos.

1. Daugiausia vartojama prieveiksmių, sudarytų iš nelyginamojo laipsnio būdvardžių su formantu -*ai* (po minkšto priebalsio -*ei*), pvz.: *au(k)štaī*, *baltaī*, *brangeī*, *dažnaī*, *gardžeī*, *geraī*, *gileī*, *glu·dzeī* „,lygiai, sklandžiai“, *gražaī*, *išilgaī*, *ligeī*, *plačeī*, *plonai*, *ru·štaī* „,rūgščiai“, *slimslai*, *silpnai*, *menkai*, *suñkei*, *su·raī*, *vēlai*.

Tokią pat galūnę -*ai* (-*ei*) turi ir iš priesaginių būdvardžių padaryti prieveiksmiai, pvz.: *meli·naī*, *geltonaī*, *raudonaī*, *gūdiškai*, *lietuviškai*, *rūsiškai*, *seniškai* „,se-noviškai“; *nevi·nódaī*; *dažnokaī*, *ratokaī*; *an(k)stiktaī*, *artitkaī*, *glu·ditkaī* „,sklandutėliai“, *gražitkaī*, *netoulitkaī*, *plonitkaī*, *ratitkaī* „,retutėliai, labai retai“, *stipritkaī*⁶.

Iš būdvardžių, kurių nebéra ne tik tarmėje, bet ir lk., manoma, yra padaryti ir prieveiksmiai *nūnaik* „,šiandien“, *pérnai(k)* (Skardžius 1943 : 216–217), pvz.: *nū·naik dár bit šilta*; *nū·na i an dárbo neisù*, reč. *aš nūn jaū nevirsu*; *nūn šiltëst* „,šiandien šilčiau“; *pérnai piřko*; *pérnaik atvažáu*.

Taip pat senas prieveiksmis, nebeturintis savo pamatinio būdvardžio, iš kurio jis padarytas, yra ir *labai* (lk. *labas* irgi beveik nebeturi būdvardžio reikšmės), pvz.: *ānas labaī měksta sùptis*; *rugiēnà labaī ařdosì*; *labai gražaī mòkate rašít*. Greta galūnės -*ai* pasakoma ir -*au*, pvz.: *kvičeī nelabou geri* „,kviečiai nelabai geri“. Dėl formų su -*au* žr. žemiau.

Su pridėtiniu *k* po -*ai* yra sakomas dažniausiai šios būdvardinių prieveiksmių formos: *nūnaik*, *pérnaik* ir retkarčiais *seneik*. Dėl šių ir kitų prieveiksmių su *k* dar žr. žemiau.

2. Tarmėje pasitaiko suprievieiksmėjusių ir atskirų būdvardžių linksnių. Ypač linkusi prieveiksmėti yra būdvardžių bevardė giminė, t. y. vns. vard. ir gal., pvz.: *graīta parvažáu namóp*; *graīta atāj*, reč. *graīt užáugo* (vietoj *grait(a)* neretai vartojuamas viekaū ~ veikaū, žr. žemiau); *gražū padarita visa* „,gražiai padaryta viskas“; *ar ilga ēa búsi? pigù ádavé* „,pigiai atidavé“.

Kartais pavartojamas suprievieiksmėjės ir vieno kito būdvardžio vns. įnag. linksnis, pvz.: *raitù jójau* „,raitomis jojau“; *ratù kam atsiliko kunōdas* „,retai kam liko bulvių“; *retù kas móka*.

3. Iš būdvardžių su formantu -*yn* padarytų prieveiksmių tarmėje yra labai maža, pvz.: *au(k)štīn patkáelsi*; *man dabar žamīn reiķa* „,man dabar žemyn (mirti) reikia“; *nūnáuk gálva žamīn* „,palenk galvą žemyn“.

4. Prieveiksmėjančių būdvardžio ir prielinksnio junginių irgi nedaug, pvz.: *ne an ilgo bústu ēonaik*; *iš naūjo pasaūdinom* „,naujai, iš naujo pasodinom“; *reiks ir mán ši·náut po macitkù itai nedélai* „,reiks ir man šienaut pamažu šią savaitę“. Prielinksnis *po>pa* ir būdvardis dažnai būna suaugę, pvz.: *aít palangvì* „,eina palengva“; *pamacitkù nurówém linùs*.

⁶ Prieveiksmiai su priesaga -*itkai* tarmėje dažnesni už pries. -*itk-* būdvardžius.

Nusižiūrėjus į baltarusių kalbą, su prielinksniu *po* yra padaryti šie prieveiksmiai: *ānas po li^etūviškai i nesapranta; mās maži po prastū nemokéjom*, „mes maži baltarusiškai, paprastai (brus. па-просту) nemokéjom“; *po dabariščamu aiti dzegārikas*, „naujoviškai eina laikrodukas“; *po senōmu gerāst bīt, ale ir po naujōmu prijūnkom*, „pagal seną (laikrodį) geriau buvo, bet ir pagal naujajį pripratome“ (plg. brus. па-нóвамы, па-стáрамы).

Būdvardžio ir įvardžio bevardė giminė yra suprievioksmėjusi junginyje *visa ligu*, „vis tiek, vis vien“: *visa ligu aš aisù; visa ligu ānas nenori bút.*

3. Skaitvardiniai prieveiksmiai

Skaitvardinių prieveiksmių tarmėje vartojama nedaug.

1. Iš suprievioksmėjusių skaitvardžių linksnį dažniausiai pasitaiko kuopinių skaitvardžių inesyvas, pvz.: *āni's sáu dveitē bústa*, „jie sau dviese gyvena“; *traitē kúle; jū ketvertē bít; šešetē pjovē: aštu^o netē bústam.* Rečiau pasitaiko suprievioksmėjės kiekinių skaitvardžių inesyvas, plg.: *dvijsa pazdailem;* *trijosà mélzém kárves.*

Suprievioksmėjusio bevardės giminės vns. vard. ir gal. užrašyta tik pora pavyzdžių, tai dauginis *kētveria*, „keturiese“ (*kētvera vaikū bít; bōčis mus kētvera pāmetē*) ir kelintinis *pirma* (*pírma tu ataik pótim aš*).

2. Su formantu *-ai* irgi minėtina pora prieveiksmių, pvz.: dauginis *dvejei*, „dviese“ (*pāti's sáu dvejei abù visa ūtarino*) ir kelintinis *pirmai(k)* (*ānas pirmai k padūmos, pótim isijūks*, „jis pirma pagalvős, paskui nusijuoks“; *pirmai pad-kaldinēj* ir *jáučus*).

3. Iš žodžių junginių susidarę prieveiksmiai yra kelių rūsių. Ypač dažnai gyvenimo būdui nusakyti vartojamas junginys *vienūm vienà, -as* (*bústu vienūm vienà, vienas, vienūm vienà vargúju*), kurio antrasis démuo yra kiekino skaitvardžio vns. vard., o dėl pirmojo formos palygink jau minėto prieveiksmio *paskūm* darybą.

Iš kiekino skaitvardžio ir pažymimojo įvardžio bevardės gim. formų sudarytas junginys *visa viena*, „vis tiek“, pvz.: *visa viena kā dirpt; aš visa viena aisù namóp*, plg. dažnesnį analogiškos reikšmės minėtajį *visa ligu*.

Pasitaiko suprievioksmėjusių skaitvardžių linksnį (ypač vns. kilm.) su prielinksniais, pvz.; su *an*: *an pírmo išaidinēja pružlnà*, „pirma išeina, atsileidžia (laikrodžio) spyruoklē“; *an pírmo dár krūpa dantū sēdi*, „priekyje dar truputį yra dantū“; *inbrūks žämén rañti*; *an pirmà jōs*, „ibes žemén lazdą jos priešakyje“; *an vieno gerāst, an kito blogēst*;

su *iš*: *iš peñ(k)to iš dešiñto pañtarino*, „pakalbėjo kaip pakliuvo, be saryšio, padrikai“.

Šie junginiai greičiausiai sudaryti pagal slavų kalbose vartojamus atitinkamus pavyzdžius, plg. brus. на пérshaе, на пérad, на другóe; пýтае через дзес্যтæ; rus. из пятого в десятое; через пятые на десятое.

4. Įvardiniai prieveiksmiai

Prieveiksmių, kilusių iš įvardžių, tarmėje yra nemaža.

1. Iš suprievioksmėjusių įvardžių linksnį dažniausiai vartojama bevardės g. vns. vard. ir gal., pvz.: *ānas iž manè jaunāsnis n āk a mātūr penkis ar šešis; štēnas neti^eka indžūdinēja*, „šienas netiek išdžiūsta“; *visa mi^ekt ānas*, „vis miega jis“; *ānas atvažūdinēj ča visa*. Dažniau vartojamos sutrumpėjusios formos *kiek, tiek, litiek, nāki^ek, bille kiek*, pvz.: *litiek nebūs mātūr*, „šitiek nebus metų“; *kiek būs, tiek duōs; jūsu nāki^ek i'rā*, „jūsų kažiek, keletas yra“; *reiks ne bille kiek duōnos; tai šeī, tai tei žinaū*, „tai ši, tai tą žinau“.

Kartais pasitaiko apibendrintas vns. kilmininkas: *bústa āni's vi so dveitē*.

Stabarēja vns. vietininko formos, pvz., vns. il. *kanā tu važusi nakčái? nākana užveža iř nī' kana neródina*, „kažkur nuveža ir niekur nerodo“; vns. ad. *kám(p) tu bústi?* „pas kā, prie ko tu gyveni?“

2. Prieveiksmiai su formantu *-ur* (vartojojami paprastai vietas inesyvo reikšme), pvz.: *o kuř nūn buvař? kuřgig vaikas? anā nākur po bōlkai bústa*, „ji kažkur po sija yra“; *be dárbo nī'kur nebūsi; visuř žmónēs mīršta; visuř žūri, nī'kur nēr.*

3. Prieveiksmiai su formantu *-da || -dai(k)*, pvz.: *gāl ižrūnks kadā vi'na liežbivi*, „gal išrinks, priīms kada vienā kalbā“; *tadā pasakīs*. Dažnau yra sakomos šios formos su *-daik*: *kadaik ižnori, tadaik ir atvažū'ja; tadaig nebit nī'ko; vāišcojau nākadaik škālon*, „ejau kažkada ī mokyklā“, *kadaik tu aisi?* aš *niekadā neimū vi'nōn kruvōn; ni'kadaik nebūt mūsiñ tokō vējo*. Tačiau su *-daik* neteko girdēti prieveiksmio *visadā*: *visadā gírtas; jam visadā māza* (dažnau *visu'omet*).

Priebalsis *k* (reč. *g*) greičiausiai yra atsiradęs iš dalelytės *gi* ir žodžio gale suduslėjės: *kadaig > kadaik*. Neaiškumo kelia tik šis *k* formose su dviguba dalelyte, pvz.: *kadaikik, tadaikik* greta *kadaigig, tadaigig*. Galbūt *k* čia pradėtas tarti pagal dažnesnes formas *kadaik, tadaik*⁷.

4. Prieveiksmiai (ar jungukai) su formantais *-aip, -eip*. Šių formantu dvibalsiai *ai, ei* tarmėje yra suvienbalsėjė (galimas dalykas, dėl enklizės ir proklizės), pvz.: *bústa kap visi*, „gyvena kaip visi“; *ir dabař tēp īr; itep jū'kasi mūsu žmónēs tō*; *Adólo bōčis nākap kitēp sākē; visēp bit greta visāp gāli bút; viselēp ūtarino*, „vi-saip, visokeriopai kalbėjo“. Kartais dėl lk. itakos pasitaiko išlikę dvibalsiai *ai, ei*, pvz.: *aš mégstu, kaip pasakít, ita saldūma;* *nemētino teip vi'nī vi'nūs*, „nemētē, nepalikdavo taip vieni kitų“ šalia *tiēp nebūs* (galbūt *ei* ir *ie* čia kaitaliojasi kaip ir žodžiuose *sveikas sveikas, šievà ~ šeivà, viekaū ~ veikiaū*).

5. Mažiau aiškios kilmės prieveiksmiai yra *čā, čōn, čonaik, šeñ, šenaik; teñ, tenaik*(*k*): *ir čā mīršta ir teñ mīršta; duktē atvažū's čōn; nuvejau čōn; ānas čonaik bit; reika te'sotis tai šeñ, tai teñ; šeñgi tāvas maišas bit; se-neik buvaū aš tenaik jámp; kāpgi vi'nā būs tenaik?* pelūs tenai sapildinėja; *mās šenaik atvažāvom*.

Kartais šios formos pasakomos ir su dalelyte *ka*, pvz.: *atvažāu šeñaka; žurēk teñaka; anā tenaik a būsta; šeñak(a) atāj*.

6. Tarmėje yra nemaža prieveiksmių, atsiradusių iš įvardžių su prielinksniais junginių. Jų dėmenys gali būti suaugę ir nesuaugę.

Kai įvardis stovi prieš prielinksni, abu dėmenys dažniausiai yra suaugę, pvz.: *kodēl tu nebuvař? o kodēl aš nenorējau? arklis čužinėjasi, tu dēl reika padkālt*. Ypač senas prieveiksmis yra *tōdrin*: *Brōnēs svī'katā neasabli'vā, tōdrin nuvāj Zī'telon*, „Bronēs sveikata neypatinga (nelabai gera), todėl nuėjo ī Zietelą (pas gydytoja)“, plg. Daukšos Postilės *tōdrin* 6₁₂, *kōdrin* 28₃₃, *kodrīnag* 128₁₈.

Kai pirmo stovi prielinksnis, o paskui įvardis, dėmenys paprastai yra nesuaugę, pvz.: *anā tep an vi so mōndra; mān dēle tō nī'ko; dēle kō itai būs? žinaū dēl kō nenorēj; sa visū gerař; sa visū senā; po tō jū'ksis*.

7. Prieveiksmiai iš prielinksnių ir įvardinių prieveiksmių, pvz.: *iš kuř tu atvažavař? iš visuř važū'ja žmónēs; väža visā iš čā; ri'bas pasidārē, ag atvažāu iš teñ; iš šiēa nuvažāu; iš šiēa kuř važū'si? nūg čā artēst*, „nuo čia arčiau“; *nug teñ nuveisi; lig čā atāj; lik šólaik visā mīekt*, „ligi šiol vis miega“; *lik kōlai(k) tu búsi? Sa visái nègali* (visai gali būti ir be prielinksnio: *visái sapūs; ne visai iškeptā zāsē*, „ne visai iškepta žasis“) greta *sa visū netouli*. Dar plg. E. Volterio užrašytą prieveiksmij *sa visum*: *tep anā pristóje sa visum pas arkli* (Wolter 1899 : 172).

Prieliuksnis (priešdėlis) ir prieveiksmis pasitaiko suaugę, pvz.: *sadūmoj datōl laukē jiškot vējo, pakōl rās; uštāt daūk padāgino namū*.

⁷ Apie panašios darybos įvardžius plg. (aut. 1960: 130).

8. Išairūs sudurtiniai prieveiksmiai ir junginiai sudaromi nevienodai.

Iš įvardžio ir įvardinio prieveiksmio, pvz.: *vaikāmi tai tīk tō, o mōmai tai ne-gadnaī „vaikams tai tiek to, o mamai tai negerai“; ānas te ī pāčo bústa vī̄nas „jis taip pat gyvena vienas“; tei pāča nūmirē āni· s; tep pāča geraī bústa.*

Iš įvardžio vns. įnag. ir dalelytės *jau* greičiausiai yra atsiradęs prieveiksmis *tūj* < *tuo + jau* (Otrėbski 1956 : 362), pvz.: *an fābrikos, tai túj dastótai pēnsija-* „fabrike tai tuoju gautumei pensija“.

Junginiai iš dviejų įvardinių prieveiksmių, pvz.: *viselēp kāp bústa „visaip kaip būna, pasitaiko“; nākap kitēp sākē; ānas ēdā nākur bit; kāp kuř ir nuve-žūjam; kap kadaik ātaima; bōču tavám vistīk.*

5. Veiksmažodiniai prieveiksmiai

Su veiksmažodžiais susijusių prieveiksmių tarmėje užrašyta labai maža. Pvz., veiksmažodžio šaknį turi priešdėlinis darinys *apliňk* : *apliňk nuvāj; apliňk vāiščoj*. Iš įvardinio prieveiksmio ir veiksmažodžio yra atsiradęs junginys *kap ragi* „beregint, bežiūrint, staiga“: *kap ragi nuvažūojam Li'dōn; kap ragi pastatīs piřka*.

Sustabarėjusių veiksmažodžių yra ir daugiau, tačiau jie nėra prieveiksmiai. Pvz., įterptiniais žodžiais laikytini *rēgis* (*tokās gāras, rāgis, visa tāu adūoturp, rāgis, ten viso dūoja*), *búlo* reč. *búlau „būdavo“* (*búlo, an Pātro kāsa kunodās „būdavo, apie Petrā – birželio 29 d. – kasa bulves“, búlau, g̃iemame visalōkas gĩesmēs*).

Kaip nekaitoma tarinio vardinė dalis vartojama *reikia*, veikiausiai pagal slaviškus pavyzdžius, plg. brus. tréba, rus. надо, нужно (*reikia gi mán sa jūº bút reikia bit ait „reikėjo citi“, reikia bùs pāku varít „reikės galvijus gint“*).

6. Skolintieji prieveiksmiai

Šalia savų, baltiškos kilmės prieveiksmių Zietelos tarmėje yra nemaža skolinių, ypač iš slavų (daugiausia iš baltarusių, mažiau iš lenkų ir rusų) kalbų. Jie yra labai išairūs.

Pirmiausia minėtini prieveiksmiai, kurie pagal reikšmę tarmėje nebeturi (kaip kurie gal ir neturėjo) lietuviškų atitikmenų, pvz.: *aš arša ju nemēstu „aš labai, ypatingai jū nemégstu“* (plg. brus., rus. róprise); *ānis naznaròk tep dirba „jie tyčia (pažodžiu – „an tyčiu“) taip daro“* (brus. знарок); *ānas narõčna tep padārē* (rus. нарочно); *nazõt atāj* (brus., rus. назад); *pēša reikā ait pro gira* „pēščiom reikia eiti per girią“ (brus. пёша); *pēuna (ir pēunei)* atvažuōs “tikriausiai, veikiausiai atvažiuos“ (brus. пыуна); *jauni po-prōstu tiklaik ūtarina* (brus. по-просту); *iš zōdo nepažnaū jūsu* „iš užpakalio nepažinai jūsų“ (brus. ззаду) ir kt.

Kiti skoliniai vartojami greta lietuviškų prieveiksmių ir neretai juos stelbia, pvz.: *ānas ir vienas čēsam* (ir čēsmam) atvažuoja greta kařtais (brus. чা�сам); *čīsta* (kiti čīsta) paspaūs „visai suspaus“ greta visai, sa visu (brus. чыста); *teñ ināčei ūtarina* greta kitēp (brus. юнчай); *jau baznīčon māla kās aiti* dažniau māža, mažai (brus. мала); *nātta šaltis bit didelis* „labai, perdaug šaltis buvo didelis“ greta labaī, labaū (brus. нáдта); *nigdi nepamiršù* greta niēkadaik (lenkų nigdy); *rāptam* (reč. rāptum) pāmirē „staiga nūmirē“ greta staigōs, kap ragi (brus. пáптам); *zāras atais namōp* greta tuoj (brus. зáпас), *zausòdui ānas teñ sēdi*, plg. *visúomet* (brus. заўседы); *zusím* (kartais sausiēm) arti bústa „visai (ir sa visái, sa visù) arti gyvena“ (brus. зусім, rus. со всем) ir kt.

Iš pavyzdžių matyti, jog daugelis slaviškų prieveiksmių Zietelos tarmėje vartojami beveik visiškai nepakeisti, plg. *čiūsta*, *māla*, *nātta*, *naznaròk*, *zāras*, *zaušòdbi*⁸ ir kt. Tokia leksinė interferencija dažniausiai pasireiškia, kalbantis tarmės atstovams, vienodai gerai mokantiems lietuviškai ir baltarusiškai ir nekontroliuojantiems savo šnekos. Daugumas tarmės atstovų, kalbėdamiesi su kitos tarmės atstovu (pvz., šio straipsnio autoriumi), neretai stengdavosi savo kalbą kontroliuoti, parinkti lietuviškesnį žodį arba paaškinti baltarusiško žodžio reikšmę bei nusakyti mintį aplinkiniu būdu. Vadinas, tai nesenai skoliniai, o, pvz., *māla*, *zaušòdbi* ir retesni, negu jų lietuviški atitikmenys.

Kiti, seniau skolinti prieveiksmiai yra labiau aplietuvinti, pvz.: *ařša* (kirčiuotas slavų *o* virtęs *a*, kartais minkštinamas ir *š- arša*), *nigdi* (po *d* balsis *i* supriekėjės), *nazōt*, iš *zōdo* (kirčiuotas slavų *a* virtęs *o*) ir pan.

Be to, tarmėje vartojama nemaža skolintų būdvardžių, kartu ir iš jų padarytų prieveiksmių su *-ai*, pvz.: *biednaĩ*, *britkei* „bjauriai“, *dramnaĩ* arba *drabnaĩ* „smulkiai“, *gadnaĩ* „gerai“, *slobaĩ* „silpnai“, *žitkei* „greitai, vikriai“. Kartais būna suprieveiksmėjės ju bevardės giminės vns. vard.-gal. linksnis, pvz.: *britku* || *britkù*, *sliskù* || *slisku* „slidu“, *vesěla* „linksma“ ir kt. Jie skiriasi nuo atitinkamų slaviškų prieveiksmių, plg. brus. bésela, slízka, slábka, rus. слáбо ir kt.

Dalis prieveiksmių yra hibridai, pvz., *abikap* „bet kaip“, brus. aby-ýk, *abikuř* „bet kur“, brus. aby-dzé, na pušáu(t). Galimas daiktas, tokios pat kilmės yra ir dariniai su *ne-*, pvz.: *näkap*, *näkadaik* || *näku^omet*, *näkiek*, *näkur*, *näkana*, plg. brus. нéдзе, нéкали, нéкуды, нéкальки, rus. некогда, несколько, нéкуда⁹.

Kai kurie prieveiksmiai yra padaryti iš lietuviškų žodžių, bet pagal slavišką modelį, plg. jau minėtus *po dabariščamu*, *po lietuviiški* (kartais tiesiog *po litouški*), *po naujõmu*, *po senõmu*. Galbūt kalkemis reikia laikyti ir prieveiksmius *sa ti^esái*, *visa ligu*, plg. brus. саnpáudy, усé рóуна, rus. всé равнó, nors panašios plačiai vartojamos baltų ir slavų darybinės bendrybės, rodos, nelaikomos kalkemis, plg. *pamaciukù*, lk. *pamažu*, latvių *pamazītēm*, *pamazītīñām*, brus. памалéньку, rus. и ukraiñu помалéньку.

Laipsniavimas

Kaip tarmės būdvardžiai, taip ir prieveiksmiai (daugiausia būdvardiniai, rečiau kitii), be nelyginamosios formos, turi du laipsnius: aukštesnijį ir aukščiausiajį.

Aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formos daromos iš nelyginamojo laipsnio.

1. Aukštesniojo laipsnio prieveiksmiai daugiausia daromi su priesaga – *est* (po sukietėjusių priebalsių – *ast*), pvz.: *au(k)štëst*, *blogëst*, *daugëst*, *dru^tëst* „kiečiau“, *gardëst*, *geràst*, *gražàst*, *jilgëst*, *langvëst*, *mažàst*, *min(k)štëst*, *pigëst*, *plonëst*, *prastëst*, *ratëst*, *sausëst*, *storëst*, *svi^ekëst* „sveikiau“, *šaltëst*, *šiltëst*, *vélëst*, *vi^ekëst*, „greičiau“, *žamëst*.

Priebalsis *t* yra pridėtinis, atsiradęs, manoma, iš enklitinio antrojo asmens įvardžio *ti* > *t*, kuris čia eina formaliu prieveiksmio požymiu (Arumaa 1933 : 35; Hermann 1936 : 388). Tarmėje dar kartais (gana retai) pasakoma ir *daugës* || *daugës*, *geràs*, *gražàs*, plg. vakarų dzükų *daugës* ir *daugësn* : *daugësn* i: *sipilk* Plikių, Varenavo raj., taip pat Daukšos Postilės *daugësn* 93₆, *didesn'* 450₄₈; *náudingesn'* 432 šalia *daugiáus* 7₃₂, *rómieus* 289₂₉, kur *daugësn* < *daugesni* arba *daugesnia* yra bevardės giminės būdvardžių aukštesnysis laipsnis (Arumaa 1931 : 65; 1933 : 35; Otrëbski 1956 : 305).

⁸ Skolinių priegaidės yra labai sąlyginės. Su lietuviškomis priegaidėmis skoliniai daugiau tariami grynai lietuviškose šeimose augusią tarmės atstovų (kartu adaptuojami ir žodžių garsai, pvz.: *čiūsta*), o mišriųjų šeimų atstovų kalboje jų tarimas nesiskiria nuo baltarusiško tarimo (taigi pakaktu nurodyti vien kirčiuotą skiemén, t. y. žodžio kirtij).

⁹ Plačiau apie darinius su *ne-* žr. aut. 1960: 123.

Greta formų su *-est* neretai dar vartojamos aukštėsniojo laipsnio formos su *-(i)au* < **(j)au*, *-(i)aus*, *-(i)aust*, pvz.: *daūgaūs*, daž. *daūgaūst*, *geraū* || *geraūs*, daž. *geraūst*, *langvāū* || *langvāūst*, *mažaūst*, *paskaū*, *sunkaūst*, *taulaū* || *taulaūst*, *vēlaūst*¹⁰.

Galimas daiktas, priesaga *-(i)au* buvo būdinga vien tik prieveiksmiams, tačiau paprastejant laipsniavimo sistemai, ja iš vartosenos Zietelos tarmėje ēmė stumti bevardės giminės aukštėsniojo laipsnio būdvardžių priesaga *-es(t)*. Kitose tarmėse ir lk. panašiai buvo apibendrinta prieveiksmių priesaga *-(i)au*. Tik pasitaikančios tarmėse kontaminuotos priesagos *-(i)aus* (Zietelos tarmėje ir *-iaust*) formos rodo kadaise buvus skirtingą bevardės giminės būdvardžių aukštėsniojo laipsnio priesagą *-es(ni)*.

Kartais formos su *-(i)au(st)* nebeturi aukštėsniojo laipsnio reikšmės ir vartoja mos vietoje pamatiniai, pvz.: *labaū anā teñ gi·vā būsta* „labai ji ten gerai gyvena“; *labaū geraū ēa bút* „labai gerai čia gyvent“; *labaū geraū ānas teñ mókinasi* „labai gerai jis ten mokosi“; *tokái pagadái negeraū* „tokiu oru negerai“; *iš taulaū āni's ēa* „iš toli jie čia“; *labaū aš itep mēkstu útari:t* „labai aš mēgstu šitaip (lietiviškai) kalbėti“. Dažnesnė nelyginamojo laipsnio prieveiksmio *labai* forma dabar, rodos, yra su *-(j)au*. Jokių kitų gretiminių lyčių neturi pamatinė prieveiksmio *vīkaū* forma, plg.: *aš vīkaū aisù namóp* „aš greitai einu namo“; *vīkaū aš teñ nuvažavaū* „greitai aš ten nuvažiavau“; *vekaū ānas aiti šeñ* „greitai jis šen ei na“. Jo aukštėsnybės laipsnis dabar yra *vīkēst* || *vekēst* || *vikēst*.

Iš šių pavyzdžių aiškiai matyti, jog priesaga *-(i)au* dažnai jau nebeturi pirmykštės aukštėsniojo laipsnio reikšmės. Ir tai suprantama. Nustojus skirti aukštėsniojo laipsnio prieveiksmių ir bevardės giminės būdvardžių darybą, priesagos *-est* ir *-(i)au* tapo visai lygiareikšmės. Viena iš jų turėjo trauktis. Formos su *-(i)au(st)* Zietelos tarmėje traktuotinos kaip reliktinės.

Skolinys *ařša* kartais ir be jokios galūnės turi aukštėsniojo laipsnio reikšmę, pvz.: *ēa ir kárvé neinmíndžos ařša* „čia ir karvė nesupluks žemės kiečiau (bjauriau)“; *nežinom káp bús, ar gerast ar ařša* „nežinom kaip bus, ar geriau ar blogiau“; reč. *aršaū* || *aršast*.

2. Aukštėsniojo laipsnio prieveiksmiai padaromi daugiausia iš aukštėsniojo laipsnio prieveiksmių su slaviška dalelyte *nai* : *náidaugēst*, *náibrangēst*, *náimažast*, *náipigēst*, *náitaulēst*, reč. *náidaugāust*, *náimažāust*, *náivēlaūst*.

Aukštėsniojo laipsnio formos su priesaga *-ausia* yra daug retesnės. Bet ir jos beveik visada turi dalelytę *nai*, pvz.: *náiau(k)sčáuša*, *náidaugáuša*, *náimažáuša*, *náipirmáuša*. Be dalelytės *nai* formos retos: *dalgelái geráuša pjáut*.

Iš daiktavardinių prieveiksmių laipsniuojamai yra tik *an(k)stī*, *an(k)stēst*, *náian(k)stēst*; *arti*, *artēst*, *náiarštēst* || *náiarštáuša*; *tauli* || *toli*, *taulēst* || *tolēst*, *náitaulēst*.

Skaityvardinio prieveiksmio *pirmaik* kitų laipsnių neteko girdēti.

3. Kartais tam tikrą pereinamajį aukštėsnių laipsnių reiškia vediniai su priesaga *-itkiau*, *-itkest*, pvz.: *kab jáunas, tai veikitkaū nuhaīs* „kai jaunas, tai greitutėliai nueis“; *vekitkaū anā atāj namóp* „labai greitai, greitutėliai ji parėjo namo“; *iš ēa tāu bus artitkēst* „iš čia tau bus artėliau“. Apskritai, tarmė prieveiksmių su priesaga *-itkai* nelinkusi laipsniuoti.

Pamatinių formų reiškiamos ypatybės viršijimą rodo prieveiksmiai su dalelyte *per*, pvz.: *peř brangei davei*; *peř vēlaī atājot*; arba skolinys *nātta* : *nātta brangū visat*; *nātta daūgi svieito bit*.

Būdvardiniai prieveiksmiai su priešdeliu *pa-* (iš prielinksnio *po*) turi mažybinę, mažinamą reikšmę: *palangvì važúok ir nuvažúosi*; *pamacitkù bústam* „pamažu, pamažėle, po truputį gyvenam“.

¹⁰ Chr. S. Stangas (1958: 188) prieveiksmius su *(i)aust* pateikęs prie aukštėsniojo laipsnio formų, priduria, jog iš savo surinktos medžiagos negalėjęs nustatyti, ar jos yra aukštėsniojo, ar aukštėsniojo laipsnio.

Čia pateikti daugiausia pokalbių metu užrašyti tarmės prieveiksmiai. Reikia manyti, jog nemaža jų liko neužrašyta (jiems pasakyti nebuvo tinkamos situacijos). Be to, lyginant su kitomis šnekтомis, Zietelos tarmė yra gerokai skurdesnė. Ilgą laiką buvusi tik namų būties kalba, pastaruoju metu savo funkcijas ir šeimose užleido baltarusių kalbai. Faktiškai ji teprisimenama ir geriau mokama jau tik keleto senukų.

LITERATŪRA

- Arumaa P. Litauische mundartliche Texten aus der Wilnaer Gegend mit grammatischen Anmerkungen. Dorpat, 1931.
- Arumaa P. Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina. Tartu, 1933.
- Būga K. Rinktiniai raštai. T. 2. V., 1959; T. 3. V., 1961.
- Endzelynas J. Baltų kalbų garsai ir formos. V., 1957.
- Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1955–1963.
- Hermann E. Litauische Studien. Berlin, 1936.
- Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1968.
- Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. T. 3. Warszawa, 1956.
- Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. V., 1943.
- Stang Chr. S. Die litauische Mundart von Zasčciai im Gebiet von Wilna. — „Norsk Tidsskrift for Språkgvidenskap“, Bd. XVIII, 1958.
- Ulydydas K. Vienaskaitos naudininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais -(i)ni, -i lietuvių kalboje. — Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957.
- Ulydydas K. Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1959, t. 2.
- Vidugiris A. Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1959, t. 2.
- Vidugiris A. Zietelos tarmės įvardis. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1960, t. 3.
- Vidugiris A. Veiksmažodžiai su priesagomis -inéti ir -dinéti Zietelos tarmėje. — „Lietuvos TSR Mokslo Akademijos darbai, serija A“, 1961, t. 2.
- Vidugiris A. Zietelos tarmės daiktavardis. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1969, t. 11.
- Vidugiris A. Zietelos tarmės veiksmažodžio kaityba. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1973, t. 14.
- Vidugiris A. Zietelos tarmės būdvardis. — „Lietuvių kalbotyros klausimai“, 1974, t. 15.
- Wolter E. Zur litauischen Dialektkunde. I Die Litauer im Kreise Slonim (Slanimas) Gouv. Grodno (Gardinas). — In.: Mitteilungen der litauischen Litterarischen Gesellschaft. Bd. 4. Heidelberg, 1899.

А. ВИДУГИРИС

НАРЕЧИЕ В ЗЕТЯЛЬСКОМ ГОВОРЕНЬИ

Резюме

Наречия в Зетяльском говоре анализируются главным образом в плане их происхождения и словообразования. Больше всего в говоре наречий, образованных от имен существительных (напр.: *an pérdenės, basaminča, daūgikašt, kúomet, pamóp, staigdōs, tauļi*) имен прилагательных (*artitkašt, gluždžei, graīta, nu'naik* или *nūn, pamacitkù, slimslai*) и местоимений (*čón, čonaik, itep, itiek, kadaik, nēkap, nēkur, netieka, Šenaik, tōdrin, vislēp*). Сравнительно немного наречий, которые образованы от имен числительных (напр.: *dveitē, dvejei, dvijosa, pirmaik, vienum viena*) и глаголов (*apliūk, kap ragi*). В говоре отмечаются также славянские, в основном белорусские, заимствования (напр.: *ařša, čista, ināčei, nazōt, nigdi, pěša, rāptam, zāras, zaūšodbi*), наречия, образованные по примеру соответственных славянских слов (*po dabariščatu, po naujōtē, sa visaī, visa līgu*) и гибиды (*abikap, abikuř, parušāut*).

Сравнительная степень наречий образуется чаще при помощи суффикса *-es(t)* (*daugēs, drutēst, sviekēst*) и иногда *-(i)au(st)* (*daugāust, langāay, tauļāust*). Предполагается, что в прошлом суффикс *-es(t) < *-esni* использовался для образования сравнительной степени имен прилагательных среднего рода, а *-(i)au* для той же степени наречий. При обобщенном употреблении суффикса *-est*, суффикс *-(i)ai* стал вытесняться и применяться в качестве основных форм, напр.: *labāi geraī ča bút; iš tauļāū āni's čā; viķāi ānas aīti šeñ*. Сравнительные формы наречий иногда употребляются с контаминированным суффиксом *(i)au+st: daugāust, geraūst, vēlaūst*.

Превосходная степень наречий образуется при помощи славянской частицы *nai* и форм сравнительной степени, напр.: *náidaugēst, náimazāst, náipigēst*, иногда *náidaugāust, náimazāust, náivēlaūst*. Формы с суффиксом *-(i)áuša* еще более редки: *náiau(k)šlāuša, náidaugāuša, náipirmáuša* и иногда без частицы *nai: geráuša*.

A. VIDUGIRIS

ADVERB IN DER SIETELAS MUNDART

Zusammenfassung

Adverbien in der Sietelas Mundart werden hauptsächlich im Plane ihrer Herkunft und Zusammenbildung analysiert. In der Mundart herrschen die Adverbien vor, die von den Substantiven (*an pérdiens, basaminča, daūgikařt, kúomet, namóp, staigōs, tauli*), von den Adjektiven (*artitkař, gluždžei, graīta, nu'naik oder nün, pamacitkù, slimslai*) und von den Pronomen (*čón, čonaik, itep, itiek, kadaik, někap, někur, netiekā, šenaik, tōdrin, viselep*) gebildet sind. Es gibt im Vergleich nicht viel Adverbien, die von den Zahlwörtern (*dveitē, dvejei, dvijosa, pirmaik, vienuñ vienà*) und von den Verben (*apliňk, kap ragi*) gebildet sind. In der Mundart bemerkt man auch slawische, hauptsächlich belorussische Lehnwörter (*ařša, čista, inăcei, nazōt, nigdi, pěša, rāptam, zāras, zaušòdbi*), Adverbien, die nach dem Muster der entsprechenden slawischen Wörter (*po dabariščamu, po naujōmu, sa visái, visa ligu*) und Hybriden (*abikap, abikuř, na pušaut*) gebildet sind.

Komparativ der Adverbien wird meistens mit Hilfe des Suffixes *-es(t)* (*daugēs, dru'test, sviekešt*) und manchmal mit Hilfe des Suffixes *-(i)au(st)* (*daugāušt, langvāu, tauļaušt*) gebildet. Man setzt voraus, daß das Suffix *-es(t)* < *-esni in der Vergangenheit für die Bildung des Komparatifs der Adjektive sächlichen Geschlechts gebraucht wurde und *-(i)au* für denselben Grad der Adverbien. Das Suffix *-(i)aū* wurde beim verallgemeinerten Gebrauch des Suffixes *-est* hinausgedrängt und als Grundform gebraucht, z. B.: *labaū geraū ēa bút; iš tauļaū āni's ēā; viķaū ānas aiti ūnī*. Komparativ der Adverbien wird manchmal mit dem kontaminierten Suffix *(i)au+st* (*daugāuſt, gerauſt, veļauſt*) gebraucht.

Superlativ der Adverbien wird mit Hilfe der slawischen Partikel *nai* und der Form des Komparatifs gebildet, z. B.: *náidaugēst, náimažāst, nápigēst*, manchmal *náidaugāuſt, náimažaūſt, náivēlaūſt*. Die Formen mit dem Suffix *-(i)āuſa* sind noch seltener (*náiau(k)ščāuſa, náidaugāuſa, náipirmāuſa*), manchmal werden sie ohne Partikel *nai* gebraucht (*gerāuſa*).